

نقش مجمع تقریب بر استمرار انقلاب اسلامی

از منظر اندیشه امام خمینی (ره)

یدالله باذلی^۱

عباسعلی رهبر^۲

عبدالحسین اله کرم^۳

چکیده

هدف اصلی از انجام این پژوهش، بررسی نقش مجمع تقریب بر استمرار انقلاب اسلامی از منظر اندیشه امام خمینی است. به همین منظور به بررسی و تبیین اصول تأثیرگذاری مجمع تقریب مذاهب اسلامی بر وحدت و انسجام کشورهای اسلامی و تبیین عقاید و بیانات معمار بزرگ انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) درباره وحدت بین مسلمین پرداخته شده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و فیش برداری از منابع علمی، کتب، مقالات و اسناد علمی است. نتایج مطالعات و بررسی‌ها نشان می‌دهد دولت‌مردان ایران اسلامی و همه آزادگان و مسلمانان عالم باید در این راستا تلاش جدی نموده و از اختلاف افکنی و نزاع و مجادله میان مسلمانان که ثمری در بر ندارد پرهیز نمایند. همچنین در تشکیل تمدن نوین اسلامی نباید صرفاً به شعار و نظر ورزی بسنده نمود، بلکه تحقق چنین امری نیازمند اقدامات عملی فراگیر، همه جانبه و به دور از هر گونه تعصبات قومی و مذهبی است. و مسلمانان باید پیوسته به مولفه‌های شکل‌گیری و عوامل تأثیرگذار بر وحدت امت اسلامی توجه داشته و با روحیه مجاهدت دائم و همگانی و تلاش و کار و ابتکار، امید به فضل الهی و استمداد از او، ترسیم هدف بلند مدت، صبر و مقاومت، بهره‌مندی از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی خود به این مهم دست یابند.

واژگان کلیدی:

مجمع تقریب، انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره).

^۱ - گروه علوم سیاسی گرایش اندیشه سیاسی واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران ایران.

bazeli1345@gmail.com

^۲ - دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) مدعو دانشگاه آزاد اسلامی

Aa.rahbar@atu.ac.ir

^۳ - استادیار گروه اندیشه سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

hoseinallahkaram@yahoo.com

تاریخ پذیرش: 99/05/17

تاریخ ارسال: 99/01/17

مقدمه

بنا به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران، تقریب مذاهب ظرفیت‌های فراوانی را در جهت تمدن سازی نوین اسلامی فراهم خواهد کرد. تقریب مذاهب اسلامی فرصت لازم را برای معرفی اسلام ناب و بازگشت به اسلام اصیل و بازخوانی آموزه‌های اسلامی در راستای شناخت اسلام واقعی و زمینه تشکیل امت واحد را براساس معیارهای اسلامی فراهم می‌کند. اگر مذاهب اسلامی نسبت به گسترش فضای گفتمانی و پرهیز از تفرقه و واگرایی تلاش کنند می‌توانند نقش مهمی را در تحقق تمدن سازی نوین اسلامی ایفا کنند. از سوی دیگر، نیاز امت اسلامی به انسجام و هم‌گرایی (تقریب مذاهب) جهت مقابله با دشمنان اسلام از بدیهی ترین امور بوده و با توجه به اهمیت مسئله از دیرباز مورد توجه برخی از علمای مسلمان شیعه و اهل سنت قرار گرفته است. این اندیشه در طول تاریخ از سوی علمایی نظیر شیخ مفید، سید مرتضی، شیخ طوسی و ... ارائه شده و در دوران معاصر نیز از سوی علمایی نظیر مرحوم آیت الله بروجردی، شیخ محمد سلیم و شیخ شلتوت و امام خمینی کوشش‌هایی بدین منظور صورت گرفته است.

وحدت، یعنی یکی شدن، یک دست شدن، حول محوری چرخیدن، برادری، اتحاد، مرکب شدن و اتفاق، انسجام نیز به معنای روان شدن اشک و جز آن، روانی در کلام، هماهنگی و همواری آمده است. اتحاد و وحدت ملی بیشتر جنبه داخلی دارد و در مرزهای کشورها تعریف می‌شود (ایرانی، 1398ش، ص 71).

اما وحدت اسلامی، از مهم‌ترین ایده‌ها و آرمان‌هایی می‌باشد که هر مسلمان آزاده‌ای، از صدر اسلام تا کنون، بر مبنای تعالیم اسلام داشته است. به منبع موثقی که می‌توان به آن استناد نمود قرآن کریم است در قرآن کریم، واژه‌هایی همچون «امت» و «امت واحد» بهترین مؤید این مطلب است. انسجام و وحدت جمعی، مهم‌ترین مسئله امت اسلامی است. استعمارگران، پی به اهمیت آن برده و در سده‌های اخیر، درصدد شکستن آن برآمده و بهره‌های ظالمانه فراوانی برده‌اند. در سایه اسلام و به برکت تعالیم اسلامی است که ابعاد و عوامل اخلاقی و اجتماعی وحدت مسلمانان، عمق و استحکام می‌یابد (موثقی، 1391ش، ص 383).

مصلحان و عالمان زیادی اعم از شیعه و سنی به مقوله وحدت اسلامی توجه داشته‌اند که از جمله این بزرگان می‌توان به افرادی چون آیت‌الله تسخیری، شیخ محمد عبده، سید جمال‌الدین اسدآبادی، آیت‌الله بروجردی، شیخ شلتوت، سید قطب، امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری و ... اشاره نمود. مصلحان، دانشمندان و روشنفکران اسلامی عصر ما اتحاد و همبستگی ملت‌ها و فرقه‌های اسلامی را به خصوص در اوضاع و احوال کنونی که دشمن از همه طرف به آن‌ها هجوم آورده و پیوسته با وسایل مختلف در پی توسعه اختلافات کهن و تولید اختلافات نوین است از ضروری‌ترین نیازهای اسلامی می‌دانند (بزرگی، 1394ش، صص 26 و 27).

همچنین با توجه به موقعیت ویژه کنونی جهان اسلام و وضعیت جبهه‌های معارض مسلمانان، جانشین به حق امام خمینی (ره)، سکاندار حرکت انقلاب اسلامی، یعنی مقام معظم رهبری، مقوله انسجام و وحدت امت اسلامی را در محور آرمان‌های خویش قرار دادند. امام وحدت را به عنوان یک استراتژی قبول داشت؛ وحدت ملی برای حفظ کشور، به غارت نرفتن منافع ملی؛ انسجام و اتحاد اسلامی، برای حفظ عزت مسلمانان و ضربه نخوردن اسلام و قرآن، و اتحاد بین مستضعفان برای مبارزه با استکبار؛ زیرا ایشان بارها و بارها بر اتحاد برای پیروزی مسلمانان تأکید نموده و میوه‌های

وحدت را پیروزی، نابودی دشمنان، شکوفایی، پیشرفت کشور و مسلمانان و... بر می‌شمرند. امام خمینی (ره) وحدت را علت محدثه و مبغیه نظام اسلامی و اسلام و وحدت را ضامن بقای مسلمانان دانسته‌اند (جمشیدی و محمدی، 1389ش، ص 59) امام (ره) با وجود دشمنان بزرگ منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای یکه و تنها و با ایجاد وحدت در بین مسلمانان ایران توانست ایران را به پیروزی برساند درست است که اعمال شاه باعث به تنگنا رسیدن مردم شده بود و مردم دنبال این بودند که کسی بتواند آن‌ها را نجات دهد اما امام دشمنان زیادی داشت بعد از پیروزی انقلاب هم در هشت سال دفاع مقدس امام با رهبری آگاهانه خود جنگ را به پیروزی رساند جنگ فقط با عراق نبود جنگ با اکثر کشورهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای بود اما امام پیروز شد این گفته‌های ما ملت ایران نیست اگر مقالات کشور های دیگر را بررسی کنیم آن‌ها نیز به این نکته اشاره کرده‌اند به عنوان مثال تایمز لندن در توصیف حضرت امام (ره) می‌نویسد: «امام خمینی مردی بود که توده‌ها را با کلام خود مسحور کرد، وی به زبان مردم عادی سخن می‌گفت و به طرفدارای فقیر و محروم خود اعتماد به نفس می‌بخشید، این احساس آن‌ها را قادر ساخت تاهر کسی را که سر راهشان بایستد از بین ببرد وی به مردم نشان داد که حتی می‌توان در برابر قدرت‌هایی مثل آمریکا ایستاد و نهراسید.» از دیدگاه هفته نامه آبرور، امام خمینی مردی هم پای پیامبران کهن است که دنیا را به پیروی از اصول دینی دعوت کرد. پیام وی برای مردم جهان خلوص عقیده و پیروی از سادگی در مقابل پیچیدگی و آلودگی‌های غرب بود، و این رمز موفقیت وی و احساس افتخار پیروان اوست.»

امام رمز پیروزی، بقا و تداوم انقلاب اسلامی را وحدت می‌دانند (فولادی، 1397ش، ص 82). مسئله تشکیل حکومت یکی از مهم‌ترین مسائلی بود که مورد عنایت حضرت امام خمینی بود و هم از نظر عملی در راه تحقق آن نهایت سعی خود را نمود و یکی از مهم‌ترین دلایل امام خمینی برای تشکیل حکومت، تأمین وحدت و اتحاد امت اسلامی است (جمشیدی، 1398ش، ص 43). ایشان در این باره می‌فرمایند: «ما برای اینکه وحدت امت اسلامی را تأمین کنیم، برای اینکه وطن اسلام را از تصرف و نفوذ استعمارگران و دولت‌های دست نشانده آن‌ها خارج و آزاد کنیم، راهی نداریم جز اینکه تشکیل حکومت بدهیم ... تشکیل حکومت برای حفظ نظام و وحدت مسلمانان است...» (امام خمینی، 1368ش، ج 5، ص 43).

از دیدگاه امام خمینی تحقق جمهوری اسلامی به عنوان حکومتی مطلوب و شایسته برای جامعه انقلابی ما نیز حاصل این وحدت بود و بنابراین حفظ آن نیز برای بقای این وحدت لازم و ضروری است. در واقع وحدت ضروری تشکیل حکومت و تشکیل حکومت عامل ضروری برای حفظ وحدت است. این دو ملازم یکدیگر هستند. حکومت عدل الهی با اعتصام به حبل الله و برای ایجاد و استمرار این اعتصام به وجود می‌آید. در واقع به تعبیر حضرت امام وحدت برای حفظ نظام لازم است و حکومت برای تأمین وحدت ضروری (جمشیدی، 1398ش، ص 43).

برای ایجاد وحدت از نظر امام (ره) باید علما و مردم، حوزه‌ها و مجامع اسلامی باید یکپارچه شوند این وحدت را ایجاد کنند تقریب مذاهب اسلامی یکی از محورهای ایجاد وحدت و همگرایی میان کشورهای اسلامی محسوب می‌شود، در این راستا، آیت الله خامنه‌ای با توجه به ضرورت استمرار و تقریب اندیشه نزدیکی و اتحاد بین مسلمانان بر اساس یک طرح و برنامه مدون و تشکیلات منسجم، فرمان ایجاد مرکزی به نام مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی در سال 1369 صادر فرمودند. بر این اساس هدف از تقریب مذاهب اسلامی عبارت از نزدیک شدن پیروان مذاهب اسلامی با هدف

تعارف و شناخت یکدیگر به منظور دست یابی به اخوت دینی بر اساس اصول مسلم و مشترکات اسلامی می‌باشد.

اندیشه امام خمینی (ره) و نظریه اسپریگنز

اسپریگنز در فهم نظریه‌های سیاسی می‌کوشد چارچوبی پویا از روش فهم نظریه‌های سیاسی به دست دهد، چرا که معتقد است نظریه پردازان، صرفنظر از اختلافات چشمگیر در سبک و مفاهیم، با مشکلاتی یکسان مواجه اند و نسبتاً نیز به راه حل‌هایی مشابه می‌اندیشند. بدین ترتیب، اکثر نظریه پردازان آثار خود را زمانی نگاشته‌اند که احساس کرده اند شرایط کنونی دچار بحران شده است؛ بنابراین، به یافتن ریشه بحران می‌پردازند؛ یعنی نظریه پرداز نخست به سؤالات اولیه در رابطه با زمینه و بسترهای ایجاد بحران می‌اندیشد و سپس به راه حل مناسب می‌رسد. از این روی اسپریگنز برای حل بحران از چهار مرحله سخن می‌گوید که به شکل‌گیری نظریات سیاسی می‌انجامد. شامل مشاهده بحران، تشخیص علل آن، تصور بازسازی جامعه و به دست دادن راه حل (اسپریگنز، 1198، ص 31-171).

در راستای مطالب فوق، امام خمینی (ره) نظریه پرداز انقلاب اسلامی و از شاگردان آیت الله بروجردی اندیشه وی را ادامه داده و همواره تلاش نمود تا پیروان مذاهب اسلامی را به هم نزدیک نماید. بررسی بیانات و عملکردهای آن بزرگوار نشان می‌دهد که ایشان در این زمینه رهنمودهای عملی ارائه نموده‌اند که بررسی آن‌ها برای رسیدن به انسجام ملل مسلمان جهان و رسیدن آن‌ها به قدرت و عزت مفید فایده بوده و غفلت از هر کدام از راهبردها زمینه را جهت نفوذ دشمنان اسلام وسیع کرده و فرصت مقابله با اسلام را به آن‌ها می‌دهد. در عصر حاضر که بذر تفرقه از سوی دشمنان اسلام به جوامع اسلامی پاشیده می‌شود بزرگ‌ترین جهاد، جهاد در راه انسجام ملل مسلمان و ایجاد تقریب بین آن‌هاست. امام خمینی مهمترین وجه تأثیرگذاری انقلاب را حرکت بر مبنای تربیت سیاسی اخلاق مدار میدانند. وی معتقد است که احکام اخلاقی اسلام، سیاسی است. مثال احکامی که درباره اینکه مؤمنین برادر هستند، این حکم، هم یک حکم اخلاقی، هم سیاسی و هم اجتماعی است (امام خمینی، 1389، ج 13: 130). از منظر امام همه بخش‌های اسلام [عقاید، احکام، اخلاق] سیاسی است (امام خمینی، 1389، ج 1: 270). امام نتیجه معارف الهی و هدف انبیا را بیدار کردن بشریت و هوشیار نمودن غافلان و کشاندن افراد از ظلمات و طبیعت و حالات حیوانی به سمت نور و عالم ملکوت و جبروت می‌داند (امام خمینی، 1392: 285-288).

از سوی دیگر، هم‌گرایی و تقریب بین مسلمانان امری است که در قرآن کریم و روایات صادره از معصومان مورد تأکید ویژه قرار گرفته است. یکی از آموزه‌های قرآن کریم، دستور به تمسک به حبل الله است که در آیه ی 103 از سوره آل عمران به آن اشاره شده است: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...» (و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید، و پراکنده نشوید...). بررسی بیانات امام خمینی نشان می‌دهد که وحدت و انسجام مسلمانان یکی از مفاهیم مرکزی گفتمان اسلام سیاسی ایشان بوده است. ایشان بر وحدت مسلمانان از هر مذهبی (تقریب مذاهب) تأکید و آن را واجب الهی قلمداد کرده است (امام خمینی، 1378 ش، ج 6، ص 244) وحدت مذهبی از منظر ایشان هم به حکم عقل (امام خمینی، 1378 ش، ج 18، ص 204) و هم به حکم شرع (امام خمینی، 1378 ش، ج 2، ص 451) و ج 8، ص 422 و ج 1، ص 481) امری ضروری است که تخلف از آن جرم و گناه است. به عقیده‌ی ایشان اختلاف شیعه و اهل سنت با یکدیگر شر مطلق است و هیچ یکی از طرف‌های درگیر از آن

بهره‌مند نمی‌شوند (امام خمینی، 1387ش، ص 401)

پیشینه پژوهش

شکری مقدم و همکاران (1394)، پژوهشی در مورد چالش‌های انسجام ملی جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی قوم بلوچ انجام دادند در این پژوهش پس از تشکیل دولت مدرن در ایران تاکنون یکی از دغدغه‌های مسئولین امنیتی و سیاسی کشور حفظ یکپارچگی سرزمینی ایران بوده، بگونه‌ای که پس از آن فرآیند مشارکت ملی با چالش‌های جدی مواجه شده است و انسجام ملی متأثر از نوع رویکرد حکومت مرکزی در برخی مناطق ایران که منطبق بر اقوام غیر فارس و غیر شیعه مذهب هستند در دوره‌های خاص تاریخی انسجام سرزمینی کشور را به چالش گرفته است. قوم بلوچ، در جنوب خاوری کشور در استان پهناور سیستان و بلوچستان ساکن است. این قوم که دنباله آن به خارج از مرزهای سیاسی ایران کشیده شده، عوامل پیوندگر متعددی آن را با سایر اجزای ملت ایران پیوند داده، همچنین عوامل دیگری نیز این پیوند را تضعیف کرده است. این مقاله بر آن است که چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با قوم بلوچ را مورد پژوهش قرار دهد. اطلاعات مورد نیاز این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و روش اسنادی گردآوری شده، سپس اطلاعات گردآوری شده به روش کیفی و توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

حقی (1394) پژوهشی در مورد نقش انقلاب اسلامی در شکل‌گیری تقریب مذاهب اسلامی پژوهشی انجام دادند و پژوهش آن‌ها بیانگر این بود که انقلاب اسلامی ایران در سال 1357 با آموزه‌هایی همانند ایجاد وحدت و همگرایی میان کشورهای اسلامی، تقریب مذاهب اسلامی و تشکیل امت واحده اسلامی به پیروزی رسید. جمهوری اسلامی ایران، در سیاست داخلی و خارجی خود، همواره از تقریب مذاهب اسلامی حمایت کرده و در سیاست‌های خود برای تحقق آموزه‌های انقلاب اسلامی، تلاش‌های فراوانی انجام داده است. مقاله حاضر به دنبال بررسی آموزه‌های انقلاب اسلامی درباره مسئله تقریب و وحدت مذاهب اسلامی با تأکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی (ره) می‌باشد. در این نوشتار ضمن تبیین عناوینی همچون تقریب و همگرایی مذاهب اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره)، عرصه‌های وحدت در حج از منظر ایشان، تأکید بر امت واحده اسلامی و دولت بزرگ اسلامی، به اقدامات جمهوری اسلامی ایران در راستای تقریب مذاهب اسلامی از جمله تأسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی و برگزاری کنفرانس‌های وحدت اسلامی پرداخته می‌شود.

بهبزادی (1393) پژوهشی در مورد وحدت اسلامی از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری انجام دادند و بیان نمودند که امام خمینی (ره) وحدت را عامل قدرت و تفرقه را موجب سستی پایه دیانت تلقی کرده و وحدت جهان اسلام برای حضرت امام آرمانی بزرگ تلقی می‌شد. ایشان درد و ضعف ملت را در تفرقه می‌داند و مجد و عظمت را در وحدت و همدلی. ایشان راهکارهای مؤثری را برای تحقق همگرایی و همدلی امت اسلامی ارائه می‌دهند و خود نیز پای در میدان می‌نهد و به بسیاری از آن راهکارها جامه عمل می‌پوشاند. ایشان یکی از راهکارهای اساسی وحدت اسلامی را ایجاد حکومت اسلامی می‌دانست. امام خمینی در بیان مفهوم وحدت دو نکته با هم بودن و اجتماع داشتن و اعتصام در راه حق را مطرح می‌کنند و اعتقاد دارند که وحدت حقیقی بدون اعتصام به حبل خدا معنا نخواهد داشت. وحدت از دیدگاه امام دارای دامنه وسیعی است و وحدت مستضعفان یا مسلمانان در راه اهداف کلی دینی و دستیابی به کمال و رشد مطرح می‌باشد. ایشان وحدت را از

علل محدثه و رمز ماندگاری انقلاب اسلامی می‌دانستند. انسجام امت اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری، به معنای فهم درد مشترک، دشمنیهای مشترک و ظرفیتهای مشترک می‌باشد که در این یک‌نوایی و همدلی است که وحدت، عینیت می‌یابد. مقام معظم رهبری به موضوع وحدت چنان اهمیتی می‌دهند که آن را به عنوان مسئله‌ای استراتژیک و نه تاکتیکی معرفی نموده و همواره علما، روشنفکران، برجستگان سیاسی و آحاد امت اسلامی را به وحدت ذیل دستورات و آموزه‌های قرآن کریم و ارادت و محبت به پیامبر اسلام دعوت کرده‌اند. وحدت در نگاه مقام معظم رهبری به معنای نبودن تفرقه، درگیری و کشمکش است.

ظهیری (1392) پژوهشی در مورد تقریب عملی مذاهب اسلامی، ضرورت‌ها و راهکارها انجام دادند و نتایج حاکی از آن است که در عصر حاضر تقریب مذاهب اسلامی و وحدت آنها، آرمانی بلند و امیدی دیرینه است که گذشته از دلایل عقلی، ادله نقلی فراوانی نیز لزوم آن را روشن می‌سازند. در این راستا وظیفه مسلمانان آن است که با اتخاذ تدابیر لازم و راهکارهای عملی، تقریب مذاهب را در پیکره دنیای اسلام حیاتی مجدد بخشند، تا ضمن بازیابی اقتدار گذشته، مجالی را برای تاخت و تاز نهادهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی غرب باقی نگذارند. این نوشتار هم در راستای تحقق همین اهداف والا و به پیروی از منویات و نظرات بزرگان دین در جهت رفع موانع و مشکلات فراروی مسلمانان تهیه و تنظیم شده است و به واقعیتی می‌پردازد که جهان اسلام با آن روبه‌رو است. در این مقاله سعی شده است راهکارهای عملی و صحیح برای تقریب مذاهب اسلامی در عرصه‌های ملی و فراملی در بین آحاد مسلمانان به منظور حفظ مصالح مسلمانان و پیشرفت امور عامه اسلامی و تحقق وحدت و انسجام اسلامی به مخاطبان ارائه گردد.

فرزندی (1391) پژوهشی در مورد وحدت و انسجام اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) (سیاست‌ها و راه‌کارها) انجام دادند و در مقاله او سیاست‌ها و راه‌کارهای تحقق وحدت و انسجام اسلامی از نظر مقام معظم رهبری ارائه می‌گردد، این که مسئولان و اندیشمندان مسلمان در راستای تحقق انسجام اسلامی چه سیاست‌ها و راه‌کارهایی را باید دنبال نمایند؟ و مناسبترین نگرش برای تحقق سیاست‌ها و راه‌کارهای انسجام اسلامی کدامند؟ افزون بر آن، سیاست‌ها و راه‌کارهای اتخاذ شده از نظریه‌های آکادمیک، درباره تحقق انسجام اسلامی و آسیب‌ها و آفت‌های سیاست‌ها و راه‌کارهای ارائه شده و ... طرح و تحلیل گردیده است. در پایان مقاله‌اش با توجه به داده‌های نظری و تجارب عملی، سیاست‌ها و راه‌کارهای بدیع و واقع‌گرایانه درباره انسجام اسلامی معرفی شده است. با شناخت و اجرای الگوهای همبستگی، مدل‌های معقول، سیاست‌های علمی و عملی رهبر معظم انقلاب اسلامی درباره انسجام، می‌توان در راه تحقق انسجام، به درستی گام برداشت و مسلمانان را در مقابل اختلاف، بیمه نموده و به نوعی از پیش‌گیری رسید و از سوی دیگر به درمان دردهای موجود پرداخت. تقویت و تأکید بر انسجام حدود یک و نیم میلیارد مسلمان جهان، اساسی‌ترین رسالت علما، دانشمندان و نخبگان جهان اسلام است و اندیشمندان مسلمان باید از خود سؤال کنند که چگونه می‌توان اتحاد و انسجام مسلمانان را اولویت اول جهان اسلام قرار داد؟ متأسفانه مسلمانان امروزه با بی‌توجهی به توطئه اجانب در گرداب تفرقه قرار گرفته و جهان اسلام زیان‌های غیر قابل جبرانی از این تفرقه‌ها دیده است. در سال‌های اخیر دشمن تلاش کرده است عامل مذهبی را به عامل اختلاف بدل کند و نگذارد کشورهای اسلامی با تشریک مساعی و برادری به اوج شکوفایی برسند. در این راستا شناخت سیاست‌ها و راه‌کارهای تحقق انسجام اسلامی می‌تواند گامی اساسی

و ماندگار در ایجاد و تقویت وحدت مسلمانان باشد.

سارلی، (1391) پژوهشی در مورد همگرایی اسلامی (ضرورت‌ها، نمادها و عوامل انجام دادند و همگرایی اسلامی، مقوله‌ای بسیار جدی در عصر حاضر به‌شمار می‌رود. اگرچه موضوع همگرایی اسلامی و به تعبیری وحدت اسلامی از صدر اسلام مطرح بوده، لیکن در یکی دو قرن اخیر با حضور قدرت‌های خارجی در محدوده کشورهای اسلامی، مفهوم روشن‌تری یافته است. در این بررسی، به تعریف موضوع از نگاه متفکرین اسلامی پرداخته و نهایتاً جمع‌بندی تعریف همگرایی اسلامی با مفهوم رفتار متعهدانه متقابل مذاهب اسلامی به منظور صیانت از اصول مشترک اسلامی را می‌پذیریم. سپس این همگرایی در دوره پیامبر اکرم (ص) به ویژه اعلان «مواخاة الاسلامی» (برادری اسلامی) مورد توجه است. عصر خلفای راشدین از آن جهت که تجربه حکومت اسلامی بدون حضور پیامبر اکرم (ص) بوده مورد نظر می‌باشد. از طرف دیگر شناخت انگیزه‌ها و اهداف همگرایی اسلامی حائز اهمیت است. سبب‌های تفکر دینی در عالم اسلامی، راهکارهای عملی نیز پیشنهاد داده‌اند. یکی از این شخصیت‌ها شهید دکتر رنتیسی از رهبران حماس، پیشنهاد تشکیل ایالات متحده اسلامی را به منظور جلوگیری از دخالت بیگانگان به ویژه آمریکا در امور داخلی کشورهای اسلامی داده است.

عیوضی (1386) پژوهشی در مورد اتحاد و انسجام؛ زمینه‌های شکل‌گیری انجام دادند در این پژوهش دستیابی به انسجام اسلامی بدون وجود یک قاعده اساسی و شکل‌گیری زیرساخت‌های آن در نظام سیاسی و اجتماعی، سرزمینی یا فراقلمی غیرممکن است و عینیت نمی‌یابد. در این بین جایگاه نخبگان به عنوان یکی از عوامل شکل‌دهنده را نباید فراموش کرد، لذا پیش از دعوت مردم به اتحاد و انسجام، خود باید به این راهبرد دست یابند و تعریف روشنی از الزامات و حوزه‌های آن تدوین نمایند و آن را به جامعه عرضه کنند؛ چراکه بدون تردید، اختلاف و افتراق آنان در حوزه تعاریف و تحلیل مفاهیم آن سبب تضارب‌زمینه‌های شکل‌گیری اتحاد ملی و انسجام اسلامی می‌گردد.

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. که از طریق مطالعه و بررسی فرضیه‌ها و پاسخگویی به سوالات و منابع تحقیق، منابع دست اول و دوم، کتاب‌ها یا مقالات مرتبط انجام می‌شود. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای است در این روش که به آن روش «مطالعه‌ای» نیز گفته می‌شود، تحقیق را از راه مطالعه منابع و مأخذ مختلف انجام می‌شود. روش توصیف و تجزیه تحلیل اطلاعات فیش برداری است.

همگرایی اسلامی

همگرایی در یک‌صدسال اخیر مورد توجه علمای روشنگر اسلام همچون سیدجمال‌الدین اسدآبادی قرار گرفت به گونه‌ای که در دانشگاه الازهر مصر مرکز همگرایی مذاهب اسلامی به نام «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» تأسیس گردید که در آن حداقل گرایشات فقهی و مذهبی اسلامی حضور داشتند. یکی از بنیان‌گذاران دارالتقریب، مرحوم علامه محمدتقی قمی (ره) بود. ایشان درباره همگرایی دینی می‌گوید: «هدف ما اندماج مذاهب فقهی در یکدیگر نیست، زیرا اختلاف امری است

طبیعی... در این گونه اختلافات زیانی نبوده بلکه باعث توسعه فکری و فراهم آمدن تسهیلات و گشایش رحمت الهی خواهد بود (دروب التقریب، 2004، 12)

راهبردهای استراتژیک در این مرکز تعیین گردید که سرفصل‌های مهم آن عبارت بود از: تبیین باورها و برداشت‌های مشترک بین این دو و تطبیق و مقایسه آن با نکات اختلاف از جهت اهمیت، ایجاد آگاهی فرق اسلامی به پیامدهای تنش و درگیری، یافتن زبان مشترک برای همگرایی، معرفی تفرقه‌افکنان که قصد تبدیل اختلاف به یک نزاع تمام‌عیار را داشته‌اند، یادآوری فواید سکوت و خویش‌داری هر یک در راستای تحقق اصل وحدت اسلامی، این قبیل راهبردها به منظور کاستن فاصله مسلمانان مذاهب اسلامی و رفع بدبینی و خصومت صورت می‌گرفت.

یکی از متفکران عرب به نام دکتر «محمد الدسوقی» (استاد دانشگاه قطر) مفهوم همگرایی مذاهب را با این تعبیر بیان می‌کند: «إنّ التقارب بین المذاهب هو فی جوهره: محاوله لکسر شوکة التعصب، و جمع کلمة الأمة علی أصول عقیدتها والمبادئ الأساسية لدينها» (قمی، 1372، 15).

یعنی: همگرایی، تلاش برای شکستن شوکت تعصب و پیوند زدن امت اسلامی بر اساس اصول عقیده مبادی، اساس دین است. به عبارت روشن‌تر همگرایی را اصل بنیادین دینی می‌داند. مرحوم آیت‌الله شیخ محمدحسین آل کاشف‌الغطاء، همگرایی فرق اسلامی را نه تنها به معنای هضم فرقه‌ای و سکوت فرقه مغلوبه نمی‌داند، بلکه می‌فرماید: «از عدالت به دور است که ما فرقه‌ای را که در انزوا و اتهام نهاده شده و از خود دفاع می‌کند به دلیل دفاع از حق خود به تفرقه‌افکنی و کینه‌توزی متهم کنیم بلکه باید سخن او را بررسی نماییم. اگر حق با اوست او را باری دهیم و آلا به استدلال او را قانع سازیم». بنابراین همگرایی ناظر بر رفتار متعهدانه متقابل مذاهب اسلامی به منظور صیانت از اصول مشترک اسلامی می‌باشد. در این رابطه، سیاست راهبردی برای مصونیت سامانه همگرایی، اصل احترام مذاهب به یکدیگر، برای پوشاندن حفره‌ها و خلأهای موجود، مهار تنش‌ها و پرهیز از سب و دشنام پیروان مذاهب نسبت به یکدیگر باید مورد نظر باشد.

مفهوم تقریب مذاهب

تقریب از ریشه ی(قرب) به معنای نزدیکی(ابن منظور، 1408ق، ج 1، ص 662؛ راغب، ج 3، ص 158؛ قرشی، 1361ش، ج 5، ص 293) بوده و مذهب از ریشه ی(ذهب) به معنای محل رفتن(قرشی، 1361ش، ج 3، ص 28؛ معلوف، 1380ش، ج 1، ص 524) یا به معنای عقیده و اعتقاد(معلوف، 1380ش، ج 1، ص 524) می‌باشد. مذهب در اصطلاح به یکی از تیره‌ها و شعب یک دین اطلاق می‌شود(معین، 1375ش، ج 3، ص 3976).

در تعریفی دیگر، تقریب از ریشه قرب و نزدیکی عکس بُعد و دوری است و تقارب به معنای نزدیک شدن به یکدیگر ضد تباعد دوری جستن از یکدیگر است(خسروشاهی، 1389: 21) در اصطلاح، تقریب مذاهب کوششی جدی برای تحکیم روابط میان پیروان مذاهب از راه درک اختلاف‌های موجود میان خود و زدودن پیامدهای منفی این اختلافات و نه اصل اختلاف‌ها است. به عبارت دیگر تقریب مذاهب اسلامی عبارت است از نزدیک شدن پیروان مذاهب اسلامی برای شناخت یکدیگر به منظور دست‌یابی به اخوت دینی براساس اصول مسلم و مشترکات اسلامی است(خسروشاهی، 1389: 22).

تمدن

تمدن در زبان عربی از مدرن به معنای اقامت کردن و پیدا کردن اخلاق شهرنشینان(معلوف، 1374:

تمدن) و معادل واژه الحضاره به معنای اقامت در شهر است (ابن منظور، بی تا، ج 2: 130) و از ریشه حضر به معنای شهر، قریه و روستا است و در مقابل بدویت و بادیه نشینی قرار دارد. تمدن را می‌توان مجموعه‌ای از پنج عنصر؛ تصور زندگی در دنیا، هدف زندگی، عقیده بنیادین، تربیت فردی و نظام اجتماعی دانست که آگاهانه یا ناآگاهانه به صورت اجتماعی مورد توجه جمع زیادی از انسان‌ها قرار می‌گیرد و بسط‌های اجتماعی لازم را برای تکامل همه اعضای جامعه انسانی فراهم می‌کند (سلامی، 1398: 32)

تمدن نوین اسلامی

تمدن نوین اسلامی یعنی ظهور و بروز مادی و معنوی پیشرفت‌های هدفمند، نظام مند و نوظهور امت اسلامی با محوریت ایران براساس تعالیم اسلامی در تمامی عرصه‌های اجتماعی، که شکلی معنادار و منضبط به خود گرفته و جامعه اسلامی را به مقاصد خود نزدیک می‌کند. در تمدن نوین اسلامی هدف این است که با ارائه الگو و روش‌هایی که مبتنی بر معارف اسلامی است در راستای احیای تمدن اسلامی گام نهاده شود و پیشرفت همه جانبه حاصل شود و تلاش می‌شود تا با یادآوری تاریخ درخشان مسلمانان در رشد و گسترش علوم و دوره‌هایی از شکوه تمدنی اسلام، مسلمانان به بازیابی قدرت بالقوه اسلام بپردازند. به نوعی می‌توان گفت می‌توان پیشرفت همه جانبه را به معنای تمدن سازی نوین اسلامی بگیریم (سخنرانی رهبری 23 مهر 1391) در تمدن نوین اسلامی بر وحدت در عین کثرت تأکید می‌شود و اصلاح و احیای تمدن جز از طریق پذیرش تنوع و تکثر ممکن نیست و تنوع قومی و مذهبی در جهان اسلام به عنوان یک ظرفیت در این راستا محسوب می‌شود.

تقریب مذاهب ظرفیت‌های فراوانی را در جهت تمدن سازی نوین اسلامی فراهم خواهد کرد. تقریب مذاهب اسلامی فرصت لازم را برای معرفی اسلام ناب و بازگشت به اسلام اصیل و بازخوانی آموزه‌های اسلامی در راستای شناخت اسلام واقعی و زمینه تشکیل امت واحده را براساس معیارهای اسلامی فراهم می‌کند. اگر مذاهب اسلامی تعصب بی جا را کنار بگذارند و نسبت به گسترش فضای گفتگویی و پرهیز از تفرقه و واگرایی تلاش کنند می‌توانند نقش مهمی را در تحقق تمدن سازی نوین اسلامی ایفا کنند. در همین راستا سعی می‌شود به مؤلفه‌هایی مانند بازگشت به اسلام اصیل، بازخوانی آموزه‌های دینی، تشکیل امت واحده، ترویج فضای گفتگویی و پرهیز از تفرقه و گسترش هم‌گرایی و کاهش تعصب و افراطی‌گری به عنوان عوامل مهمی که تقریب مذاهب می‌تواند در تحقق تمدن نوین اسلامی ایفا کند پرداخته خواهد شد.

ضرورت و جایگاه تقریب مذاهب از دیدگاه امام خمینی (ره)

هم‌گرایی و تقریب بین مسلمانان امری است که در قرآن کریم و روایات صادره از معصومان مورد تأکید ویژه قرار گرفته است. یکی از آموزه‌های قرآن کریم، دستور به تمسک به حبل الله است که در آیه ی 103 از سوره آل عمران به آن اشاره شده است: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...» (و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید، و پراکنده نشوید...)

بررسی بیانات امام خمینی نشان می‌دهد که وحدت و انسجام مسلمانان یکی از مفاهیم مرکزی گفتمان اسلام سیاسی ایشان بوده است. ایشان بر وحدت مسلمانان از هر مذهبی (تقریب مذاهب) تأکید و آن را واجب الهی قلمداد کرده است (امام خمینی، 1398 ش، ج 6، ص 244) وحدت مذهبی از منظر ایان هم به حکم عقل (امام خمینی، 1398 ش، ج 18، ص 204) و هم به حکم شرع (امام

خمینی، 1398ش، ج 2، ص 451 و ج 8، ص 422 و ج 1، ص 481) امری ضروری است که تخلف از آن جرم و گناه است. به عقیده ی ایشان اختلاف شیعه و اهل سنت با یکدیگر شر مطلق است و هیچ یکی از طرف های درگیر از آن بهره مند نمی-شوند(امام خمینی، 1397ش، ص 401)

ایشان در بیانی می-فرماید: ما، به حسب حکم خدای تبارک و تعالی، اخوت خودمان را با همه مسلمین جهان، با دولت های کشورهای اسلامی، با ملت های مسلم، در هر مذهبی هستند، در هر کشوری هستند، ما برادری خودمان را با آن ها اعلام می-کنیم. ما می-خواهیم همه مسلمین، ید واحده باشند بر مَنْ سِوَاهُمْ. هر کسی، در محیط خودش، با هر حکومتی که هست و با هر مذهبی که هست، در محیط خودش باشد و مستقل باشد(امام خمینی، 1398ش، ج 15، ص 474)

تقریب و نزدیکی مذاهب اسلامی از مهم ترین برنامه ها و اصل راهبردی در اندیشه شیخ شلتوت در دوران ریاست وی بر الازهر بوده است: مهم ترین هدف اساسی در برنامه من عبارت است از پیکار با تعصبات و فرقه گرایی و تحقیق و بررسی علوم دینی در محیط پر از صفا و برادری، بحث دریافتن بهترین راهی که بتوان به تحکیم روابط دین و ایمان خدمتی کرد و پیروی از دلیل قوی، از هر افقی که بدرخشد(بی آزار شیرازی، 1357ش، ص 355)

تا زمانی که تنش و نزاع در جامعه وجود داشته باشد و یا کشورهایی که در همسایگی یکدیگر قرار دارند، از رابطه خوبی برخوردار نباشند و به حسن هم جواری پایبند نباشند، نمی-توان انتظار داشت که آسایش، رفاه و امنیت که از ضروریات اولیه زندگی هر انسان و اجتماع انسانی می-باشد، تأمین شود.

راهکارهای ارائه شده در بعد ایجابی

تأکید بر برادری مسلمانان

نگاه به قرآن کریم نشان می-دهد که از منظر قرآن الفت و برادری که بین مسلمین وجود دارد، از نعمت های خداوند است که این الفت و مهربانی و در حقیقت یکسان بودن انسان ها می-تواند عاملی مهم در دوری از دشمنی ها باشد. آن جا که می-فرماید:

«وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا.» (آل عمران/ 103) (و نعمت خدا را بر خود یاد کنید: آن گاه که دشمنان [یکدیگر] بودید، پس میان دل های شما الفت انداخت، تا به لطف او برادران هم شدید.)

امام خمینی (ره) توجه مذاهب اسلامی به برادری و اخوت دینی را مهم ترین راهبرد جهت تقریب دانسته است. به طوری که این مقوله در بیانات مختلف امام تکرار شده است(امام خمینی، 1398ش، ج 2، ص 404 و 460 و 462 و ج 7، ص 492 و ج 8، ص 75) ایشان در بیانی می-فرمایند: «اگر ما هیچ جهتی را ملاحظه نکنیم الا برادری خودمان، انسجام پیدا می-کنیم...»(امام خمینی، 1398ش، ج 11، ص 491)

ایشان در جای دیگر با اشاره به حکم قرآن کریم، وظیفه ی خود را حفظ اخوت بین برادران اسلامی که موجب به ثمر رسیدن نهضت مقدس اسلامی است، معرفی کرده است(امام خمینی، 1398ش، ج 7، ص 282).

می-توان گفت با توجه به ریشه ی تاریخی این مقوله در اسلام است که امام خمینی به صراحت به برادری شیعه و سنی اشاره نموده و بر آن تأکید نموده است: ما با مسلمین اهل تسنن یکی هستیم؛ واحد هستیم که مسلمان و برادر هستیم. اگر کسی کلامی بگوید که باعث تفرقه بین ما مسلمان ها

بشود، بدانید که یا جاهل هستید یا از کسانی هستید که می‌خواهند بین مسلمانان اختلاف بیندازند (امام خمینی، 1398 ش، ج 6، ص 133).

شیخ شلتوت با تأکید بر آموزه های اسلام، خداوند واحد را به عنوان یک اصل مشترک پذیرفته شده، عامل برادری و اتحاد مسلمانان می‌داند و می‌آورد: اسلام مردم را به وحدت فراخوانده و محوری را که مسلمانان باید به آن تمسک جویند و گرداگرد آن جمع آیند، اعتصام به حبل الله قرار داده است. این مطلب در بسیاری از آیات قرآن حکیم آمده است. رساترین آن در قول خداوند متعال در سوره آل عمران است (واعتصموا بحبل الله حمیلاً و لا تفرقوا). خداوند از مطلق تفرقه نهی کرده است که شامل تفرقه به سبب تعصب نیز می‌شود. حدیثی صحیح می‌گوید: «لا عصبیه فی الاسلام». در دین اسلام تعصب وجود ندارد (ویژه نامه جمهوری اسلامی، 19 دی 1379، ص 9). سعی امام (ره) بر آن بوده است که با تأکید بر مقوله ی برادری مسلمانان حول خدا و قرآن یگانگی و اتحاد با یکدیگر، آن ها را از تکثر و تفرق به وحدت دعوت نماید.

تأکید بر انجام عبادات جمعی

از منظر امام خمینی (ره) وجود عبادات دسته جمعی نظیر نماز جمعه، نماز جماعت و حج می‌تواند زمینه ساز پیوندهای اجتماعی و تقریب مذاهب گردد. باید گفت انجام عبادات دسته جمعی به لحاظ روح جمعی حاکم بر فضای آن عبادات زمینه ساز الفت بوده و می‌توان آن را برای رسیدن به تقریب مذاهب اسلامی مورد توجه قرار داد که در این میان فریضه حجم اهمیت بیشتری دارد. به طوری که کعبه ی واحد و انجام اعمال واحد در حج ملل مسلمان را به صورت واحدی در کنار هم قرار می‌دهد. این جاست که امام خمینی فریضه حج را یکی از بزرگ ترین فریضه های عبادی - سیاسی اسلام و بزرگ ترین کنگره های جهان اسلام (امام خمینی، 1398 ش، ج 10، ص 126 و 158) نامیده و شرط همه مناسک را اجتماع همه مسلمانان در این مراحل و موافق و وحدت کلمه تمامی طوایف مسلمین بدون اعتنا به زبان و رنگ و قبیله و طایفه و مرز و بوم و عصبیت های جاهلی و هماهنگی خروشنیدن بر دشمن مشترک داشته است (امام خمینی، 1398 ش، ج 20، ص 90)

هم چنین امام (ره) بر حضور شیعیان در جماعات اهل سنت، فتوا داده و از تشکیل نماز جماعت در منازل و گذاشتن بلندگوهای مختلف رویه منع نموده است (امام خمینی، 1398 ش، ج 10، ص 62) ایشان در بیانی دیگر به منظور ایجاد انسجام مابین شیعه و اهل سنت به شیعیان دستور می‌دهد در ایام حج در وقتی که در مسجد الحرام یا مسجد النبی، نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین، نباید از آن جا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین، به جماعت، نماز بخوانند (امام خمینی، 1393 ش، ص 322)

تبادل آراء مسلمانان با یکدیگر

تبادل آرا و مشاوره سبب می‌شود که بهترین اندیشه به شکل بهترین طرح بروز نماید. چنان چه پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله به آن اشاره نموده است. از آنجا که می‌فرماید: «ما تشاور قوم قط أَلَا هُدُوا لِرُشْدِ امْرِئِهِمْ» (هیچ گروهی مشورت نکرد جز آن که به بهترین برنامه، راه یافت.) (مجلسی، 1403 ق، ج 75، ص 105).

از این روست که امام خمینی فرصت اجتماع مسلمانان در حج را غنیمت شمرده و از تمامی مسلمانان خواسته است، در مورد مصالح اسلام و مشکلات مسلمین تبادل آرا نموده و در حل مشکلات و راه رسیدن به آرمان مقدس اسلام، تصمیمات لازم را اتخاذ نموده و راه های اتحاد بین همه طوایف و

مذاهب اسلامی را بررسی کنند و در امور سیاسی مشترک بین همه طوایف، مشکلاتی را که برای مسلمین جهان به دست دشمنان سرسخت اسلام پیش آمده است که اهم آن اختلاف انگیزی بین صفوف مسلمانان است را چاره اندیشی بنمایند (امام خمینی، 1398ش، ج 19، ص 321). لذا امام خمینی با آگاهی از فواید تبادل آرا و نظریات آن را به عنوان راهبرد و راه کاری مهم در راستای تقریب می دانسته و از آن سود برده است.

علم الخلاف گامی در جهت تقریب

توجه به آراء و نظرات سایرین که با برهانی مسلم و قابل پذیرش به اثبات رسیده است را می توان اقدامی در راستای کاهش تنش ها و نزدیک شدن به یکدیگر دانست. علم الخلاف از جمله علوم اسلامی است که در آن بدون توجه به مذهب خاص و به دور از هرگونه تعصب و لجاجت علوم مشترک بین مذاهب اسلام همانند فقه، کلام، تفسیر و... به صورت مقارنه ای و تطبیقی مورد مطالعه و بحث قرار می گیرد. این علم در بین دانشمندان اسلام از دیرباز مورد توجه بوده و از شیعه و اهل سنت عالمان بسیاری را می توان نام برد - سید مرتضی، علامه حلی، شیخ طوسی، ابوزید دبوسی، طبری، مروزی - که علوم اسلامی را به صورت مقارنه ای و با مدنظر قرار دادن آراء سایر فقها و علمای مذاهب دیگر پیش می بردند که این خود نشان از آن است که می توان به نقد و بررسی آراء بدون تعصب و تکفیر، پرداخت. تأسیس فقه مقارن در دانشگاه الازهر یکی از اقداماتی می باشد که حرکتی بود در جهت نزدیکی بیشتر مذاهب اسلامی حول دانش محوری مسلمان، فقه، تا از این ره آورد از اختلافات موجود کاسته شود و مجالی برای فهم هر چه بیشتر یکدیگر باشد.

دشمن شناسی و مقابله با توطئه های آن ها

موضوع دشمن شناسی از شناخت های مهم انسان در عرصه ی رشد وی تلقی شده و در تقریب مذاهب از جهت نقشی که در جهت آگاهی از توطئه های دشمنان و خنثی نمودن نقشه های آنان ایفا می کند، حائز اهمیت است. از این روست که امام خمینی به این امر توجه نموده و شناسایی دشمنان و نقشه های آنان و آگاه کردن مردم از توطئه های آنان را مورد تأکید قرار داده است و حتی در وصیت نامه ی خود به تمام مسلمانان جهان سفارش می کند که تبلیغات تفرقه افکن خانه برانداز را خنثی کنند و به انسجام وحدت خود به هر راه ممکن افزایش دهند (امام خمینی، وصیت نامه امام، ص 20). امام (ره) در پیامی دیگر دشمن شناسی و نابودی تفرقه افکنان را وظیفه ی علما و دانشمندان سراسر جهان، به ویژه علما و متفکران اسلام دانسته است که یک دل و یک جهت، در راه نجات بشریت از تحت سلطه ظالمانه این اقلیت حيله باز و توطئه گر - که با دسیسه ها و جنجال ها، سلطه ظالمانه خود را بر جهانیان گسترده اند - بپاخیزند و با بیان و قلم و علم خود، خوف و هراس کاذبی را که بر مظلومان سایه افکنده است، بزایند و این کتاب هایی را که اخیراً با دست استعمار که از آستین کثیف این بردگان شیطان، منتشر شده و دامن به اختلاف بین طوایف مسلمین می زند، نابود کنند و ریشه خلاف - که سرچشمه همه گرفتاری مظلومان و مسلمانان است را برکنند (امام خمینی، 1398ش، ج 19، ص 148).

زندگی مسالمت آمیز

زندگی مسالمت آمیز در عین به رسمیت شناختن تمایز هویتی مذاهب راه کار دیگر امام خمینی جهت رسیدن به این امر می باشد. ایشان با تمرکز روی مفهوم وحدت آن را به معنای دست کشیدن از هویت قبلی ندانسته، بلکه آن را زندگی مسالمت آمیز در کنار هم معنا کرده است (امام خمینی،

1398ش، ج16، ص 47). امام خمینی (ره) هم دلی مسلمانان را خنثی کننده ی تبلیغات دشمنان معرفی نموده (امام خمینی، 1398ش، ج17، ص 443) و تأکید نموده است که همه با هم هم صدا و هم دل و کمک کار باشند تا نگذارند اختلافات ناشی از تفرقه به وجود آید (امام خمینی، 1398ش، ج12، ص 217) احتمال دارد این فرمایش راهبردی امام الهام گرفته از روایاتی نظیر روایت «إِنَّهُ لَا غَنَاءَ فِي كَثْرَةِ عَدَدِكُمْ مَعَ قَلَّةِ اجْتِمَاعِ قُلُوبِكُمْ. لَقَدْ حَمَلْتُمْ عَلَى الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ الَّتِي لَا يَهْلِكُ عَلَيْهَا إِلَّا هَالِكٌ، مَنِ اسْتَقَامَ فَأَلَى الْجَنَّةِ وَ مَنْ زَلَّ فَأَلَى النَّارِ.» (نهج البلاغه، ص 176) باشد که در آن بر لزوم هم دلی مسلمین و جوشش درونی و پیوستن دل ها به یکدیگر جهت ایجاد وحدت ملی و مذهبی تأکید شده است یا مستند ایشان در این راهبرد روایاتی باشد که ضرورت اهتمام به امور مسلمین از هر فرقه را شرط مسلمانی لحاظ کرده است. آن جا که می فرماید: «مَنْ أَصْبَحَ لَأَيِّهْتُمْ لَأَيِّهْتُمْ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ.» (مجلسی، 1403ق، ج71، ص 337).

انسان ها جدای از اعتقاد و مسلک خود به حکم انسانیت در قبال یکدیگر مسئول بوده و در دین اسلام مسلمین برادر یکدیگر شمرده شده اند و این نشان از اهتمام اسلام نسبت به وضعیت پیروان خود و مسئولیتی است که در این رابطه متوجه آن ها است، می باشد: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ.» (حجرات/10).

تأکید بر آموزه های مشترک فرقی

تمامی فرقی و مذاهب اسلامی با همه تفاوت هایی که از منظر برخی از آموزه ها دارند در اصولی ترین امور - خدای واحد، پیامبر واحد، کتاب واحد و ایمان به معاد- مشترک هستند که توجه به این اشتراکات زمینه ی هم سویی را بین پیروان مذاهب فراهم می آورد و این امری است که در بیانات امام خمینی و شیخ شلتوت به عنوان راهبردی در این زمینه مطرح شده است. از منظر آن بزرگوار مسلمانان نباید فرقه های مذاهب را مایه ی تفرقه بشمارند، بلکه لازم است با توجه به وحدت اصولی آن ها با هم ارتباط و پیوند یابند. یکی از موارد اشتراک تمامی مذاهب اسلامی، توحید است که به عنوان اساسی ترین رکن اعتقادی، با آموزش اندیشه ی یگانگی تأثیرگذارترین امر در ایجاد تقریب می باشد. به طوری که می توان گفت وحدت جامعه امری است که از ریشه ی توحید نشأت می گیرد. از این روست که خداوند در آیه ی 92 سوره ی انبیاء «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَأَعْبُدُونِ» (این است امت شما که امتی یگانه است، و منم پروردگار شما، پس مرا پرستید.) بعد از ذکر امت واحده به مقوله ی توحید اشاره شده است و نشان می دهد این یگانگی به خاطر آن بوده که همه از یک مبدأ سرچشمه گرفته اند.

راهکارهای ارائه شده در بعد سلبی

منظور از راه کارهای ارائه شده در بعد سلبی راه کارهایی است که در بیان و اندیشه امام (ره) جهت رسیدن به تقریب مذاهب مسلمانان از آن نهی شده است.

پرهیز از تعصب و لجاجت

تعصب که به معنای وابستگی غیرمنطقی به مذهب یا عقیده یا آداب و رسوم خاصی است، مانعی بزرگ بر سر راه عقل گرایی بوده و عامل مهم اختلاف افکنی محسوب می شود. از منظر امام خمینی (ره) تعصب، پیوندهای وحدت و اتحاد را در جامعه ی بشری از بین می برد؛ لذا در خطاب به حجاج توصیه کرده است، دست برادری را هر چه بیش تر بفشارند و مصالح عالیه اسلام و مسلمین مظلوم را فدای فرقه گرایی و ملی گرایی نکنند و برادران مسلم خود را هر چه بیش تر متوجه به توحید کلمه و

ترک عصبیت های جاهلی که جز به نفع جهان خواران و وابستگان آنان تمام نمی‌شود، بنمایند که این، خود، نصرت خداوند تعالی است (امام خمینی، 1398 ش، ج 20، ص 94).

پرهیز از جهل و ناآگاهی

جهل و ناآگاهی مسلمانان از مذاهب دیگر و داشتن دیدگاه های تنگ نظرانه مانعی مهم بر سر تقریب مذاهب به شمار می‌رود. در این میان می‌توان ملاک قرار دادن گفته های عوام به عنوان ملاک و معیار قضاوت درباره آن مذهب را نیز به جهل ملحق کرد. امام خمینی (ره) علت ایجاد اختلاف بین مسلمین را یا جهل می‌داند و یا خیانت: این ها یا جاهلند و نمی‌فهمند چه می‌کنند یا عامدند و خائن (امام خمینی، 1398 ش، ج 6، ص 362).

شناخت تبار تفرقه افکنان و ضرورت گذار از عوام گرایی

در نگاه امام خمینی، ریشه ی اختلاف میان دو طایفه ی بزرگ اسلام، مربوط به صدر اسلام است: «مسأله ی اختلاف بین پیروان دو طایفه و دو مذهب، ریشه اش از صدر اسلام است. در آن وقت خلفای اموی و خصوصاً عباسی، درصدد بودند که اختلاف ایجاد کنند. مجالس درست می‌کردند و [به اختلاف] دامن می‌زدند» (امام خمینی، 1398، ج 6: 94). دشمنان در طول زمان دریافته اند که اختلاف میان شیعه و سنی از هر سلاحی کارآمدتر و کم هزینه تر است؛ لذا همان اختلاف صدر اسلام «کم کم اسباب این شد که در بین عوام از اهل سنت و عوام از اهل شیعه این تنافس پیدا شد؛ و گرنه، نه عوام اهل سنت به سنت رسول الله عمل کرده و می‌کنند و نه عوام اهل شیعه پیروی از ائمه اطهار کرده اند» (همان). به بیان دیگر، عوام هر دو گروه، در شعله ور شدن این اختلافات و هتک مقدسات، نقش مؤثری ایفا کرده اند. عوام از هر دو گروه، بسیار به اسلام ضربه زدند و در واقع، آن ها آلت دست دشمنان شدند. از نظر امام خمینی، عوام از شیعه و سنی که برخی کارهای اختلاف برانگیز را مرتکب می‌شوند، پیرو اسلام و ائمه ی اطهار نمی‌باشند (همان). ایشان برای خنثی کردن این توطئه ها، بر برادری میان شیعه و اهل سنت تأکید می‌کنند؛ تا آن جا که یکی از برکات انقلاب را، ایجاد اتحاد میان شیعه و سنی دانسته اند. بنابراین، رسالت انقلاب اسلامی - و هرگونه الگو و سند محوری در زمینه ی آن، باید در راستای گذار از عوام گرایی مخرب باشد.

درک دشمن مشترک از دیدگاه امام خمینی

این معنا مورد توجه امام خمینی بوده است: «دشمن مشترک ما داریم؛ به این دشمن مشترک باید ما با هم حمله کنیم و آن ها را نگذاریم که خدای نخواسته، در صفوف ما یک رخوتی ایجاد بشود» (امام خمینی، 1398، ج 17: 499). «همه باید با هم باشیم و یک دشمن مشترک آمده است و باید اول دشمن مشترک را دفعش کنیم» (همان، ج 16: 288). ایشان در جای دیگری بیان کرده اند: «شرط همه ی مناسک و مواقف برای رسیدن به آرزوهای فطری و آمال انسانی، اجتماع همه ی مسلمانان در این مراحل و مواقف و وحدت کلمه ی تمامی - طوایف مسلمین است؛ بدون اعتنا به زبان و رنگ و قبیله و طایفه و مرز و بوم و عصبیت های جاهلی» (همان، ج 20: 19). «شما آن قدر دشمنان مشترک دارید که باید با همه ی توان در برابر آنان بایستید؛ لکن اگر دیدید کسی از اصول تخطی می‌کند، در برابرش قاطعانه بایستید» (همان، ج 21: 180). بنابراین مسلمانان با درک وجود دشمن مشترک می‌توانند برای وحدت و تقریب، بیش تر، شایسته تر و جدی تر تلاش کنند.

شناخت شیوه برخورد ائمه ی اطهار (ع) با اهل سنت

امام خمینی شیوه برخورد اهل بیت با اهل سنت را این گونه بیان می‌کند: «بین شیعه و سنی ابدأ

تفرقه نیست؛ بین شیعه و سنی نباید تفرقه باشد. باید وحدت کلمه را حفظ کنید. ائمه ی اطهار ما سفارش کردند به ما بپیوندید با هم؛ و با هم اجتماع مان را حفظ کنیم و کسی که این اجتماع را بخواهد که به هم بزند، یا جاهل است و یا مغرض» (همان، ج 6، 84).

ایشان در جای دیگری می‌فرماید: «ائمه ی اطهار ما کوشش کردند تا این‌ها را داخل در آن جمعیت کنند؛ با آن‌ها نماز بخوانند؛ به تشییع جنازه‌های آن‌ها بروند. زمان کم آمد به این طرف و قدرت مندان این کار را کردند برای این که این دو طایفه با هم سرگرم باشند و خودشان هر کاری می‌خواهند بکنند» (همان: 94).

ایشان در معرفی سیره ی ائمه ی اطهار (ع). به عنوان مثال، به زیدبن شحام اشاره می‌کند که از امام صادق (ع) نقل کرده است که حضرت فرمود: «به اخلاق مردم [اهل سنت] متخلق شو و در مساجد آن‌ها نماز بگذار و از بیماران آن‌ها عیادت کن و در تشییع جنازه‌های آنان شرکت نما و هنگامی که شما این کارها را انجام دادید می‌گویند: این‌ها جعفری هستند؛ رحمت خداوند بر ایشان که چه زیبا و نیکو افراد خود را ادب کرده اند» (من لایحضره الفقیه، ج 1: 1383؛ وسائل الشیعه، ج 8: 477؛ الامالی: 141؛ بحارالانوار، ج 21: 51؛ الامام علی (ع): 193).

تکیه بر مشترکات امت اسلامی

منطق قرآنی تکیه بر مشترکات ادیان مختلف در راستای اهداف والای الهی و انسانی است؛ چه رسد به مذاهب یک دین. خداوند متعال خطاب به اهل کتاب می‌فرماید: «بگو: ای اهل کتاب! بیایید به سوی کلمه ای یکسان میان ما و شما، که جز خدا را نپرستیم و چیزی را شریک او قرار ندهیم و بعضی از ما بعضی دیگر را به جای خدا فرمانروای خود نگیرند» (آل عمران: 64). قرآن کریم این پیام را نیز برای مسلمانان دارد که برای مقابله با حوادث و جلوگیری از هرگونه نزاع و درگیری، بر مشترکات میان خود تکیه کنید و اختلافات را کنار بگذارید. مسلمانان به جای این که مشترکات را طرح کنند و با گسترش آن به همدلی و پیشرفت نایل شوند، با طرح مسائل اختلاف برانگیز، هم دیگر را متهم کرده و باعث نابودی قدرت و شوکت خود می‌شوند. این در حالی است که وقتی قرآن کریم اهل کتاب را امر به اخذ مشترکات می‌کند، به طریق اولی مسلمانان باید به این فراز نورانی عمل کنند و به جای طرح مسائل اختلافی و مشکل آفرین برای هر دو گروه، بر مشترکات خود تکیه کنند و مواردی را که باعث ایجاد تفرقه می‌شود را طرح نکنند و یا منطقی و مستدل و علمی-با آن برخورد کنند. از جمله مشترکات میان مسلمانان می‌توان به اصولی چون توحید، قرآن کریم، پیامبر (ص) و قبله اشاره کرد که همه ی فرقه‌ها و مذاهب در آن‌ها متفق می‌باشند و با تکیه و تأکید بر این مؤلفه‌ها می‌توانند بر بسیاری از مشکلات غلبه کنند. امام خمینی نیز با دست گذاشتن بر این خصیصه، درصدد جمع‌آوری مسلمانان حول این محور برآمدند. ایشان ضمن تأکید بر اخوت میان شیعه و سنی بیان می‌گوید: «ما با برادران اهل سنت خود هیچ اختلافی نداریم؛ همه اهل ملت واحد و قرآن واحد هستیم» (امام خمینی، 1398، ج 6: 384) کسانی که اهل یک ملت و قرآن هستند چگونه به جان هم می‌ریزند و با اختلاف و تفرقه خود را به نابودی می‌کشند؟! ایشان در جای دیگری می‌فرماید: «همان طوری که اهل سنت چهار مذهب دارند که در کنار هم اند، مذاهب نمی‌ریزند به جان هم، به حسب ظاهر، ما هم که مذهب پنجمی هستیم که می‌نشینیم با هم، ما برای خودمان فرائضمان را انجام بدهیم، لکن همه مان با هم بر ضد کسانی که بر ضد اسلام هستند. خوب، ما مسائلی مشترک زیاد داریم؛ ما در اصول مذاهب مان، اصول دینی مان، همه با هم

مشترکیم» (همان، ج 14: 508).

از نظر معمار کبیر انقلاب اسلامی، اگر مسلمانان به این اصول توجه داشتند، دو فرقه ی بزرگ اسلامی-جا هم به جنگ نمی-پرداختند و این طایفه آن طایفه را تکفیر نمی-کردند (همان، ج 15: 47) و با اعتصام به حبل الله می-توانستند از حضيض ذلت به اوج عزت برسند؛ اما متأسفانه دشمنان به درک این واقعیت که «اختلاف بینداز و حکومت کن» مسلمانان را با ایجاد تفرقه از هم جدا کرده و استفاده های فراوانی از کشورهای اسلامی-بردند (همان: 454).

تداوم انقلاب اسلامی-با رویکردتقریب مذاهب در آراء امام خمینی(ره)

امام خمینی مهمترین وجه تأثیرگذاری انقلاب را حرکت بر مبنای تربیت سیاسی اخلاق مدار میدانند. وی معتقد است که احکام اخلاقی اسلام، سیاسی است. مثال احکامی-که درباره اینکه مؤمنین برادر هستند، این حکم، هم یک حکم اخلاقی، هم سیاسی و هم اجتماعی است (امام خمینی، 1389، ج 13: 130) امام اخلاق را حد میانگین قوای نفس و فضایل انسانی میدانند (امام خمینی، 1382: 510) و در تقریر مباحث فلسفه امام نیز، برخی سیاستهای غیر الهی و حکومتهای طاغوت را بر جهات افراط و تفریط این قوا حمل نموده لند (اردبیلی، 1381: 365-366) امام معتقد است غایت دعوت و تلاش انبیا کمال اخلاق است و اخلاق را پایه و ریشه های سیاست سطح کلان [حکومت] می-داند (امام خمینی، 1389، ج 4: 176-177).

امام تا جایی پیش میرود که بیان میکند اسلام همه اش سیاست است. از منظر امام همه بخش های اسلام [عقاید، احکام، اخلاق] سیاسی است (امام خمینی، 1389، ج 1: 270) امام نتیجه معارف الهی و هدف انبیا را بیدار کردن بشریت و هوشیار نمودن غافلان و کشاندن افراد از ظلمات و طبیعت و حالات حیوانی به سمت نور و عالم ملکوت و جبروت می-داند (امام خمینی، 1392: 285-288) امام خمینی بر اخلاق منبعث از موازین شرعی [حجیت خبر و احد] تأکید کرده و عقل عملی را با عمل صالح پیوند داده است. امام علاوه بر پذیرش حد وسط و میانگین بودن قوا، معتقد است که مباحث اخلاقی بایستی رغبت و شوق انجام عمل اخلاقی را هم پدید آورد. بنا بر تقریر درس فلسفه امام، اخلاق می-تواند جلوی حرکت قهری و طبیعی انسان را به سمت طبیعت بگیرد و او را به سمت ملکات فاضله ببرد و تمایز انسان ها با همدیگر در کسب اختیاری فضائل است و کسب فضائل باعث می-شود تا انسان سیر رحمانی داشته باشد (اردبیلی، 1381: 335-339) بر این اساس از دیدگاه امام برای تحقق اخلاق، وجود سیاست به معنای حکومت دینی قیدی الزامی-است.

اصل آزادی

شاید بتوان گفت آزادی مهم ترین مفهوم در راستای تحلیل و تحقق حق در فقه سیاسی اسلام است. امام خمینی ضمن اینکه معتقد است دموکراسی اسلام کامل تر از دموکراسی غرب است (امام خمینی، 1389، ج 3: 130) بر این باور است که قانون اسلام مسبب آزادی ها و دموکراسی حقیقی است و استقلال کشور را نیز تأمین می-کند (همان، ج 4: 205)

اصل مدارا

دومین اصلی که در این مجال به عنوان اصلی لایتغیر و انسانی، اخلاقی و شرعی بر آن تأکید می-گردد اصل مدارا است. مدارا یکی از روش های مثبت در رفتار اجتماعی و فقه حاکمیتی به شمار می-رود. روش و منش پسندیده ای که در فرهنگ عمومی-بشر دیرزمانی است نام آن شنیده می-شود و حکیمان آن را حکمت عملی می-دانند (نصیرالدین طوسی، 1391: 45) که عقل و منطق

بشری به آن فرا می‌خواند و پیامبران الهی به تأیید آن پرداخته اند و بر آن تأکید کرده اند تا انگیزه ثانوی رضایخ داوندی را در کنار انگیزه ی اصلی «مقتضای عقل و منطق» قرار دهند و به تحقق آن یاری رسانند. در روایتی صحیح از امام صادق (ع) از قول پیامبر اکرم (ص) می‌خوانیم «أمرنی ربی بمداره الناس کما أمرنی بالفرائض» (الکافی، 2: 117) در نقل دیگر از پیامبر اکرم (ص) آمده است که «أمرت بمداره الناس کما أمرت بتبلیغ الرساله» (حرآنی، 1355: 48) توجه به این نکته در بیان شریف حضرت ختمی‌مرتبت (ص) که تبلیغ رسالت همسنگ و هم عرض مدارا با نوع بشر مطرح گردیده است و نه در طول آن و نوعی مأموریت دوگانه الهی پیامبر را در این خصوص بیان می‌کند، نشان گر رویکرد کلی و اساسی شریعت محمدی (ص) است.

در بعد فردی و اخلاقی اجتماعی با پیش زمینه حاکمیت فقه سیاسی، زمینه های اخلاقی تحقق مدارا عبارت اند از: تواضع و فروتنی، انصاف، عدالت و پرهیز از افراط و تفریط و حفظ تعادل، عدم پیروی از غیرعلم، حلم، تغافل، تحمل، رفق، صبر، کرم، ایثار، که در این خصوص رویکرد تأییدی شریعت از راهکارهای اخلاقی انسانی منجر به مدارا، قابل تردید نیست. مولای متقیان علی (ع) می‌فرمایند: «العافل نصفه تغافل و نصفه احتمال» (آمدی، بی تا: 117) که قطعاً این روایت ناظر به بعد اجتماعی اخلاق مؤمنانه است که در اخلاق سیاسی نیز ظهور چشم گیری دارد. امام صادق (ع) می‌فرمایند: «خردمندترین مردم کسی است که بیش ترین مدارا را با بشر داشته باشد» (صدوق، 1413ق: ج 4: 395) مدارا در حکمرانی یک تاکتیک مقطعی نیست، بلکه اصلی عقلی و یک استراتژی دائمی است که در تمام زمان ها و مکان ها کاربرد دارد. در برخی روایات حتی به ضرورت مدارا در حکومت اهل بیت [قیام قائم] نیز تأکید شده است. یعنی در اوج اداره اسلام نیز تقیه مداراتی وجود دارد.

بنابراین سیاست عمده اجرایی اسلام، مبتنی بر تقیه مداراتی است و مقصود از آن رعایت تحمل فکر بشر برای تحمل اندیشه ها و راهکارهای شرعی است. خواه حکم شرعی باشد یا روایی. به همین جهت دستور ترغیب انسان ها به اندیشه ها و راهکارهای شرعی داده شده است. یعنی وظیفه اصلی دانشمندان و اهل شریعت، تبیین حقایق دین و شریعت به گون هایی است که باعث رغبت و تمایل خردمندان مردم و متفکران جهان به اندیشه های شرعی است. عدم توجه به عقلانیت بشری، با ادعای دفاع از شرع و لزوم اجرای احکام شرعی و اجرایی کردن برداشت های غیرمنطقی به اسم شریعت، صرفاً افکار عمومی جهانیان را نسبت به دین و شریعت بدبین می‌کند.

راهکارهای عملی وحدت معقول امت اسلامی و تشکیل تمدن نوین

تغییر در شیوه های آموزشی و منابع درسی مسلمانان در مدارس و دانشگاهها

از دیگر شیوه های ایجاد تمدن نوین اسلامی، تغییر در روش های آموزشی و منابع درسی مسلمانان در مدارس و دانشگاه ها است. افزون بر اینکه پیش فرض چنین تمدن سازی این است که همه این ذخایر و ثروت های عظیم انسانی و طبیعی به جهان اسلام تعلق دارد و روا نیست که مسلمانان از این ثروتها و داشته های غنی خود که با رشادتها و پایمردی های مسلمانان و در پرتو دین مبین اسلام به دست آمده است، غافل یا بی اطلاع باشد. چرا که بی اطلاعی از این ذخایر، بی هویتی و احساس عدم تعلق به گذشته را در پی دارد. «باید در مدارس و دانشگاههای اسلامی -تاریخ و جغرافیایی طبیعی و اقتصادی اسلام به طالبان علم و معرفت تعلیم داده شود تا برداشته های خود ببالند و بر نداشته های خود نیز چاره ای بیندیشند. گرچه در کنار این تعلیمات می‌توان بحث ها و مناظرات علمی -دوستانه در میان علما و دانشمندان مسلمان درگیر و موجبات ارتقاء سطح دانش و آگاهی آنان و همین طور

رفع اختلافات عقیدتی را فراهم آورد (ابوزهره، 2008، 280).

آگاهی بخشی به جامعه با راه اندازی نشریات، مطبوعات، سایت ها و شبکه های ماهواره ای مختلف چنانکه برای نمونه سید جمال در افغانستان به کمک امیر شیر علی خان در سال 1290 نشریه شمس النهار را تاسیس کرد. همچنین انتشار نشریه معلم شفیق در هندوستان با همکاری محب حسین؛ تاسیس. روزنامه حبل المتین؛ تاسیس روزنامه ضیاء الخافقین در لندن (به سال 1309 ق) به زبان عربی و انگلیسی. و نیز انتشار روزنامه های متعدد در مصر و سپس روزنامه عروه الوثقی در اروپا.

همبستگی و ارتباط عالمان دینی و متفکران اسلامی-

در جهت سازماندهی درجات علمی و وظایف عالمان؛ ایجاد مرکزیت دینی و گفتمانی؛ ایجاد تشکیلاتی نظیر جمعیت سری عروه؛ تقویت دارالتقرب ها و تشویق و حمایت مالی آنان به منظور برپایی نشست های علمی-دوستانه و صمیمی، از دیگر اقدامات عملی مناسب در جهت وحدت بخشی جوامع اسلامی-است.

شناسایی عوامل درونی و بیرونی تفرقه

شناسایی عوامل درونی و بیرونی تفرقه و مراقبت و ممانعت از ورود آنان به صفوف مسلمین و سپس تفرقه پراکنی، از دیگر عوامل تاثیر گذار در تشکیل تمدن نوین اسلامی-است. به بیان دیگر، مسلمانان به منظور ایجاد تمدن نوین اسلامی-باید پیوسته به عوامل تفرقه آفرین درونی مثل متحجران، ظاهر گرایان، غرب زدگان، علمای درباری، تعصبات نابجا و ردایل اخلاقی؛ و همچنین عوامل بیرونی نظیر حيله ها و دسیسه های دشمنان، که بعضاً در قالب خیر خواهی و نصیحت و ابراز دوستی و محبت ارائه می-شود، توجه تام و تمام داشته باشند «اننا نقول مع الاسف الشديد ان الخلاف الطائفي يشبه ان يكون نزعه عنصرية و ان الذين يريدون الكيد للمسلمين يتخذون من ذلك منفذاً ينفذون منه الى صفوفهم، ليقطعوا الواحدة الاسلاميه فيجب ان نسد الطريق امامهم» (ابوزهره، 2008: 276). و یا به تعبیر ایشان: «ان الاروبيين و الامريكان خولوا مساجد المسلمين إلى كنائس و ماذنهم الى اجراس» (همان: 281).

احیاء زبان عربی در بلاد اسلامی

اگر چه ممکن است احیاء زبان عربی در بلاد اسلامی-برای همه دولت ها امکانپذیر نباشد، اما می-تواند به وحدت جوامع اسلامی-مدد رساند. کشورهای مسلمان غیر عرب می-توانند از زبان عربی را که زبان قرآن است، به عنوان زبان دوم کشور خود استفاده کنند؛ به گونه ای که در تعاملات فکری و فرهنگی یا اقتصادی و نظامی-و نظایر آن مشکلی در تفهیم و تفاهم نداشته و نیازی به مترجم نداشته باشند. البته این سخن با یادگیری سایر زبانها به خصوص زبان انگلیسی منافاتی ندارد. اگر قرار است در میان مسلمانان جهان صنعت توریسم اسلامی-شکل گرفته، رفت و آمدها آسان، و تبادلات علمی-و فرهنگی و نظایر آن استمرار یابد، پس چاره ای جز این نیست که زبان مشترکی میان آنها وجود داشته باشد که همگی بتوانند بدان زبان تکلم کنند. زبان عربی افزون بر این که زبان تفاهم و تبادل و زبان سنت است، زبان مشترکی است که همگان بدان زبان به عبادت می-پردازند.

ترجمه علوم و دانش های مختلف به زبان عربی

ترجمه علوم و دانش های مختلف به زبان عربی، کاری است که از دوران ایران باستان و عصر ساسانی و بخصوص در دهه های آغازین شکل گیری اسلام و خلافت عباسی آغاز شده بود. همچنین اقدام مجدد در جهت تاسیس دارالترجمه و بیت الحکمه ها می-تولند در برگردان تراث عظیم فرهنگی و

تمدنی اسلام به زبان واحد، و همچنین آثار سایر ملل و فرهنگ ها به زبان عربی متمر ثمر واقع شده و در رشد و تعالی علمی و فرهنگی مسلمانان نقش مثبتی را ایفا کند.

تشکیل اجتماعات بزرگ اسلامی و نشست های نقد و مناظره علمی

از دیگر راههای ایجاد تمدن نوین اسلامی، تشکیل اجتماعات بزرگ اسلامی و نشست های نقد و مناظره علمی است. البته به منظور جلوگیری از ایجاد حساسیت های احتمالی و پرهیز از شائبه دولتی و جهت دار بودن این نشست ها، بهتر آن است که اداره کنندگان این مجامع، دولت ها نباشند و این نشست ها از طریق ارگانها و سازمانهای غیر دولتی و یا مجامع علمی و دانشگاهی برگزار گردد. چنانچه بتوان در این نشست ها و مجامع، که در آن همه از جایگاه برابر برخوردارند و از پیش تعیین نشده است که موضوع یا ایده و تفکری خاص به حضار دیکته شود، از همه ادیان جهان و دست کم از همه فرق دینی مسلمانان دعوت به عمل آورد تا صادقانه و بی طرفانه مسائلی را که محل اختلاف و نزاع است، مورد بررسی و واکاوی قرار دهند.

ایجاد وحدت اقتصادی و ائتلاف سیاسی و نظامی

از دیگر اقداماتی است که جوامع مسلمان باید در آن راستا همکاری و مشارکت جدی داشته باشند، ایجاد وحدت اقتصادی و ائتلاف سیاسی و نظامی است. دولت های مسلمان چنانچه واقعاً به دنبال وحدت و اتحاد دینی هستند، باید در عرصه عمل نیز چنین اتحادی را دنبال نموده و راه کارهای عملی آن را نیز جستجو نمایند. یکی از راه کارهای عملی اتحاد، پیروی از یک نظام اقتصادی واحدی است که پشتوانه جدی قدرت و اقتدار مسلمانان در سایر زمینه هاست. چرا که اغلب نزاع ها و درگیری های عالم به دلیل محدودیت منابع، ناتوانی در عرصه تولید و توزیع، و وجود نظام طبقاتی است. چنانچه ملت های مسلمان به اموال یکدیگر طمع نموده و به غارت و چپاول یکدیگر بپردازند، در آن صورت چگونه می توان انتظار داشت که در مقابل بیگانگان ایستادگی نموده و یا مورد تعرض آنان قرار نگیرند.

هجرت به بلاد اسلامی برای کسب علم و دانش

هجرت به بلاد اسلامی برای کسب علم و دانش، بجای سفر به کشورهای بیگانه، و استفاده از توان علمی یکدیگر و ارائه بورس های تحقیقاتی و پژوهشی برای دانشمندان مسلمان می تواند راه دیگری برای ایجاد چنین تمدن عظیمی باشد. اما افزون بر لزوم توجه جدی به این عوامل و مولفه های عملی، توجه به راهکارهای نظری وحدت بخش جوامع اسلامی نیز ضرورت دارد و نباید از آن غفلت نمود. در ادامه، به برخی از این موارد اشاره خواهیم کرد.

شناخت اسباب و عوامل افتراق امت اسلامی

در باب تاریخ پیدایش افتراق و اختلاف میان مسلمانان و پیدایش شعب اسلامی در میان اهل تسنن و شیعیان اختلاف نظر وجود دارد. البته در باب علت پیدایش اختلافات میان مسلمانان دلایل دیگری نیز ذکر شده است که ربطی به شیعه و سنی ندارد؛ از جمله پیاده نکردن همه دستورات الهی و انتخاب برخی و وانهادن برخی دیگر. همچنین آمیختگی دین با اشخاص و تفسیرهای اشخاص از دین و آیات قرآن، مزید بر این مشکلات بوده است (یعقوب، 20: 1394).

مراحل چهار گانه نظریه بحران توماس اسپریگنز

توماس اسپریگنز در کتاب فهم نظریه های سیاسی جستاری را ارائه که ابزار تفکر منطقی درباره مسائل سیاسی و متفکران سیاسی را فراهم کرده است. وی مدعی است که اندیشمندان سیاسی هر دوران به شدت واقع گرا هستند و اندیشه های سیاسی آنان در پاسخ به مشکلات محیط سیاسی آنان است. تلاشهای آن ها بر این است که تصویری جامع و درک نسبی از دنیای سیاست ارائه دهند از این رو مسائل و مشکلات نقطه آغازین مسائل سیاسی است.

کوشش های اسپریگنز در راستای فهم نظریه های سیاسی، که باید خط تمایزی میان آن و روش اندیشیدن سیاسی ترسیم کرد، چهارچوبی نظری، فلسفی، منطقی و کاربردی ارائه می-دهد که به مدد آن میتوان منطق درونی هر نوع نظریه پردازی را کشف نمود. از دید وی هدف نظریات سیاسی، فراهم ساختن بینشی همه جانبه از جامعه سیاسی با نگاهی انتقادی به منظور درک و فهم پذیر شدن آن و فهم نارسایی ها و کاستی های آن و بازگرداندن سلامت به جامعه از طریق مواجهه با ریشه های بی نظمی- و غلبه بر آن ها است به عبارت دیگر می-توان هدف و غایت نظرات سیاسی از دید اسپریگنز را نوعی درمان روانی جامعه سیاسی دانست (اسپریگنز، 1379: 64-22).

نظریه بحران توماس اسپریگنز چهار مرحله دارد که به شکل گیری نظریات سیاسی می-انجامد.

مشاهده و شناسایی مشکل

در مرحله اول نظریه پردازان از بحران های سیاسی که جامعه با آن ها درگیر است آغاز می-کند. اکثر نظریه پردازان آثار خود را زمانی نگاشته اند که به طور فزاینده احساس میکردند که جامعه شان دچار بحران است، نظریه های سیاست نه در شرایط عادی بلکه به هنگام نابسامانی ها و بحران ها صادر می-شود، بحران گاه روشن و واضح است و گاه در شناسایی آن اتفاق نظر نیست، گاه نیز ممکن است بسیار محدود باشد و ناپیدا و حتی درباره وجود آن در برخی مواقع اتفاق نظر نباشد. از این رو بحرانی که صدور نظریه های سیاسی را موجب می-شود ممکن است در مواقعی سطحی و فردی باشد، نه کلی و عالم گیر. بنابراین به منظور فهم افکار نظریه پرداز سیاسی، اولین سؤال این است که مشکل او چیست و از نظر او چه چیزی فاسد است و مخرب؟ چه چیزی او را برانگیخته تا تعمق و تفکر ذهنی را به صورت نظریه های سیاسی منسجم و اساسی به رشته تحریر در آورد.

تحلیل و جستجو در خصوص علل بحران

مشاهده بی نظمی-عقل و احساس را به تحریک انداخته و وی را به سوی مرحله دوم که تشخیص آن است سوق می-دهد، نظریه پرداز در این مرحله شک و تردید را در درون خود گسترش و تعمیم داده و به جستجوی علت اصلی مشکلات و نابسامانیها که اغلب نهان از دیدها هستند میپردازد. نظریه پرداز در این مرحله به مطالعه بیشتر پرداخته و به دنبال سرنخ ها میگردد، در این مرحله دو پرسش مطرح می-شود: اول اینکه اگر اوضاع نامرتب است دلایل آن چیست؟ دوم اینکه اوضاع مرتب چه خصوصیتی دارد؟ بنابر این صرف تشخیص علل مشکل ها و بحران ها کافی نیست و باید ریشه های بنیادی آن را کشف کرد. نظریه پرداز بدون روشن شدن علل واقعی مشکل نمی-تواند پیشنهاد های مناسبی برای درمان یا تسکین مشکل ارائه دهد (اسپریگنز، 1379: 80).

باز سازی آرمانی جامعه سیاسی

در این مرحله نظریه پرداز به بازسازی ذهنی جامعه سیاسی پرداخته، آرمان شهری در ذهن تجسم کرده و افکارش را به صیقل علم، قابلیت ها، امکانات و واقعیت ها میآراید. معیار هایی که نظریه پرداز برای جامعه باز سازی شده آرمانی خود در نظر میگیرد هنجار هایی برای زندگی سیاسی نیز است.

نظم های هنجاری بازسازی شده ترکیبی از نوع آوری و اکتشافات است. هدف این مرحله ایجاد رابطه ای بین شخص و محیط سیاسی است بدن ترتیب نظریه پرداز باید الگوی جامعه خوب را در ذهن خود تجسم کرده و معیاری از آن به دست دهد؛ به این ترتیب نظریات سیاسی در واقع تصویر هایی نمادین از جامعه بعد از بازسازی شدن ارائه می دهد (اسپریگنز، 1379: ۱۲۲-۱۱۹).

ارائه راه حل و درمان

در مرحله آخر اسپریگنز راه درمان را با طرح شکاف «آنچه هست» و «آنچه باید باشد» پی میگیرد او معتقد است به دلیل توجه انسانها به حقایق حتی ساده ترین عبارات در این باره رگه هایی از تجویز را در خود نهفته دارد. بدین قرار نظریات سیاسی، با بینش جامع خود از نظم سیاسی، نتایج تجویزی مهمی را دربردارند و شامل ارزیابی قابلیت ها، امکانات و ضرورت ها و حقایق هستند (اسپریگنز، 1379: 189).

نتیجه گیری

دین مبین اسلام ظرفیت تأسیس جامعه مطلوب را در بطن آموزه های خود دارد و جامعه مطلوب امروزه می تواند تحت عنوان جامعه متمدن خود را معرفی کند، اما وجود برخی اختلافات در بین مذاهب مختلف اسلام باعث شده است که هم گرایی که از عوامل مهم شکوفایی جوامع می باشد در بین جوامع مسلمین جایگاه خود را از دست دهد، و به نوعی جهان اسلام در اغلب سطوح خود شاهد نوعی واگرایی باشد. بی گمان تقریب مذاهب و نزدیکی مسلمانان به یکدیگر فرصت احیای مجدد اسلام و بازخوانی اسلام را برای همه مسلمانان فراهم می کند تا بتوانند با تمسک به قرآن و متون دینی با معارف اصیل اسلامی آشنا شوند و در راستای شکوفایی خود از آن بهره ببرند.

تقریب مذاهب باعث می شود تا مسلمانان بتوانند بدون تعصب و افراطی گری با اندیشه های یکدیگر آشنا شوند. تقریب مذاهب زمینه ساز ترویج فرهنگ گفت و گوی صحیح، منطقی و سازنده براساس اصول و مبانی مشترک با هدف درک یکدیگر و دست یابی به تمدن نوین اسلامی و استفاده از ظرفیت های یکدیگر، از بین رفتن تعصبات مذهبی و دینی، عاری بودن از تحجر و افراطی گری، قلمرو خواهی فرهنگی و فکری است. در گفت و گو میل غلبه کردن وجود ندارد چرا که در این صورت گفت و گویی وجود ندارد و در حقیقت گفت و گو، گفت و شنود تفکر است که در وادی تفکر آغاز می شود، جریان پیدا می کند و به نتیجه می رسد و در این فضا زمینه ظهور و بروز کارکردهای واقعی اسلام بیش از پیش فراهم می شود.

در تمدن سازی اسلامی هدف این است همه مذاهب اسلامی حقیقت ناب اسلامی را برای مردم بیان کنند و با حفظ ارزش های گذشته، آینده مطلوب که همان تمدن نوین است ساخته شود و مسلمانان می توانند با ایجاد روابط حسنه و داد و ستد علمی در بین خود این مهم را محقق سازند. از سوی دیگر، می توان انقلاب اسلامی را انقلابی اخلاقی و وحدت گرا نامید. انقلابی که کوشید تا با استخدام مبانی متعلقانه جهان تشریح هویت خود را بر پایه اخلاق سیاسی استوار نماید. و دارای ذات نو شونده است و پویایی خود را در کنار پایبندی به اصول حفظ نماید. در همین راستا بهره گیری از دو الزام اساسی آزادی و مدارا به عنوان اصولی لایتغیر و انسانی می تواند به محفوظیت بیش از

پیش انقلاب و استمرار آن کمک نماید. از سویی تقریب مذاهب در اندیشه امام(ره) بنیانی کاربردی و عملی است که از ابتدای تأسیس انقلاب به عنوان یک اصل بر آن تأکید فراوانی شده است و به نوعی منشأ گسترش انقلاب اسلامی-نیز قلمداد شده است. فقه سیاسی اخلاق نگر تنها زمانی قادر به کفالت اجتماع خود خواهد بود که بتواند خرد جمعی را باور نماید و آن را برای نیل به مقاصد خود استخدام نماید. تأمل در بیانات امام خمینی (ره) واکاوی جوانب و ابعاد گوناگون آن نشان از توجه ویژه ی آن بزرگوار به مقوله ی وحدت و تقریب مذاهب اسلامی-است. راه کارهای ارائه شده نشان از آن دارد که با تأکید بر نقاط مشترک و همکاری در راستای اصول و مبانی اسلامی-پذیرفته شده، می-توان از دشمنی و مخاصمه فاصله گرفته و در راستای اتحاد و انسجام حرکت نمود.

منابع

- قرآن کریم(1380). مهدی الهی قمشه ای، ترجمه قرآن، قم، فاطمه الزهرا.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی(1404). تحف العقول، قم، جامعه مدرسین.
- ابن منظور، لسان العرب، (1416ق)، تصحیح: امید عبدال وفا و محمد صادق العبیری، دار احیا التراث العربی، مؤسسه تاریخ الاسلامی، ط 1، بیروت.
- ابن منظور، محمدبن مكرم(بی تا). لسان العرب، بیروت، دار صادر، ج2.
- ابن هشام، عبدالملک(1975). السیره النبویه لابن هشام. بیروت: دار الجیل.
- ابوزهره، محمد(بی تا). الوحده الاسلامیه، دار الرائد العربی، بیروت البنان.
- اردبیلی، سید عبدالغنی(1381). تقریرات فلسفه امام خمینی، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات عروج.
- امام خمینی، (1389ش)، چهل حدیث، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی .
- امام خمینی، روح الله(1398). صحیفه امام؛ مجلدات مختلف. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی .
- امام خمینی، روح الله(1397ش). آیین انقلاب اسلامی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- امام خمینی، سید روح الله(1394). حکومت اسلامی-و ولایت فقیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی .
- امام خمینی، سید روح الله(1392). شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی .
- ایرانی، مصیب، (1398)، استراتژی وحدت ملی و انسجام اسلامی-با توجه به دیدگاه امام خمینی (ره)«، فصلنامه اندیشه تقریب، سال پنجم، شماره هجدهم.
- آمدی، عبدالواحدبن محمد(بی تا). غرر الحکم و دررالکلم، مصحح مهدی رجائی، قم: دارالکتاب الاسلامی.
- البیهقی، احمدبن الحسین(بی تا). السنن الکبری. بیروت: دارالفکر.
- بزرگی، مهدی، (1394ش)، نقش انقلاب اسلامی-در بیداری و وحدت اسلامی، مجموعه مقالات جهان اسلام، مشکلات و راهکارها.
- بهزادی، محمد حسین، (1393)، وحدت اسلامی-از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، دوره سوم، شماره هفتم، تابستان 1393، صفحه 52-75.
- جمشیدی، محمدحسین، (1398)، «ماهیت وحدت در اندیشه امام خمینی»، نشریه کیهان فرهنگی،

شماره 156، 1398 ش.

جمشیدی، محمدحسین؛ محمدی، احسان‌الله، (1389)، «میانی تحقق وحدت حوزه و دانشگاه از دیدگاه امام خمینی (ره)»، فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی، سال چهاردهم، شماره 1، 1389 ش. حرآنی، حسن بن شعبه (1355). تحف العقول، مترجم احمد جنتی، تهران: انتشارات علمیه اسلامی. حقی، محمد، (1394)، نقش انقلاب اسلامی در شکل‌گیری تقریب مذاهب اسلامی، دوره چهارم، شماره یازدهم، تابستان 1394، صفحه 97-114.

دروب تقریب، علی، (2004)، دارالتقریب بین المذاهب الاسلامی-بیروت.

دهخدا، علی اکبر، (1345)، لغت نامه دهخدا، زیر نظر دکتر معین، تهران، دانشگاه تهران.

سارلی، اراز، (1391)، همگرایی اسلامی (ضرورت‌ها، نمادها و عوامل)، دوره اول، پیش شماره دوم، تابستان 1391، صفحه 54-67

سلامی، نذیر احمد (1398). اندیشه های اسلامی در سخنان ابوالاعلی مودودی، تهران، احسان.

سید رضی (1359). نهج البلاغه، تهران، بنیاد نهج البلاغه.

شکری مقدم، اصغر؛ حسینی، مطهره؛ چادله، امیر، غلامی، عامر، (1394)، چالش های انسجام ملی جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی قوم بلوچ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد آستار.

صدوق، ابن بابویه قمی (1377). خصال، مترجم: محمدباقر کمره ای، تهران: انتشارات کتابچی.

صدوق، ابن بابویه قمی (1413ق). من لا یحضره الفقیه، قم: انتشارات اسلامی.

طوسی، محمدبن حسن (1397ق). المبسوط فی فقه الامامیه، تصحیح محمدتقی کشفی، تهران: المکتبه الرضویه.

ظهیری، شعله، تقریب عملی مذاهب اسلامی، ضرورت‌ها و راهکارها، دوره دوم، شماره پنجم، زمستان 1392، صفحه 78-97

عیوضی، محمد رحیم اتحاد و انسجام؛ زمینه های شکل‌گیری، پایگاه تخصصی نور مگز، 1386.

فارسیان، محمدرضا (1396). تداوم انقلاب اسلامی با رویکردی بر آراء امام خمینی (ره). دانشگاه آزاد اسلامی-واحد تهران.

فرزندی، عباسعلی، وحدت و انسجام اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) (سیاست‌ها و راه‌کارها)، دوره اول، پیش شماره اول، بهار 1391، صفحه 136-155، 1391.

فولادی، محمد، «استراتژی وحدت جهان اسلام در اندیشه امام خمینی»، نشریه معرفت، سال هفدهم، شماره 126، 1397 ش.

قمی، علامه محمدتقی، (1372)، منادیان تقریب، قم، نشر الهادی، 1372.

مجلسی، محمدباقر (1403). بحار الانوار، تحقیق: عبدالرحیم الربانی، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

مجلسی، محمدباقر (1403ق). بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفا

معلوف، لویس (1374). المنجد، ترجمه محمد بندرریگی، تهران، ایران، ج 1.

معین، محمد (1386 ش). فرهنگ فارسی معین، انتشارات ثامن

موثقی، احمد، (1391)، استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی-قم، جلد دوم، چاپ اول.

نهج البلاغه (1394). ترجمه علی شیروانی، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها.

یعقوب، احمد حسین (1394). اهل بیت محور وحدت، ترجمه عباس جلالی، بوستان کتاب.

